

חידושי מחקר בקונגרס הארכיאולוגי

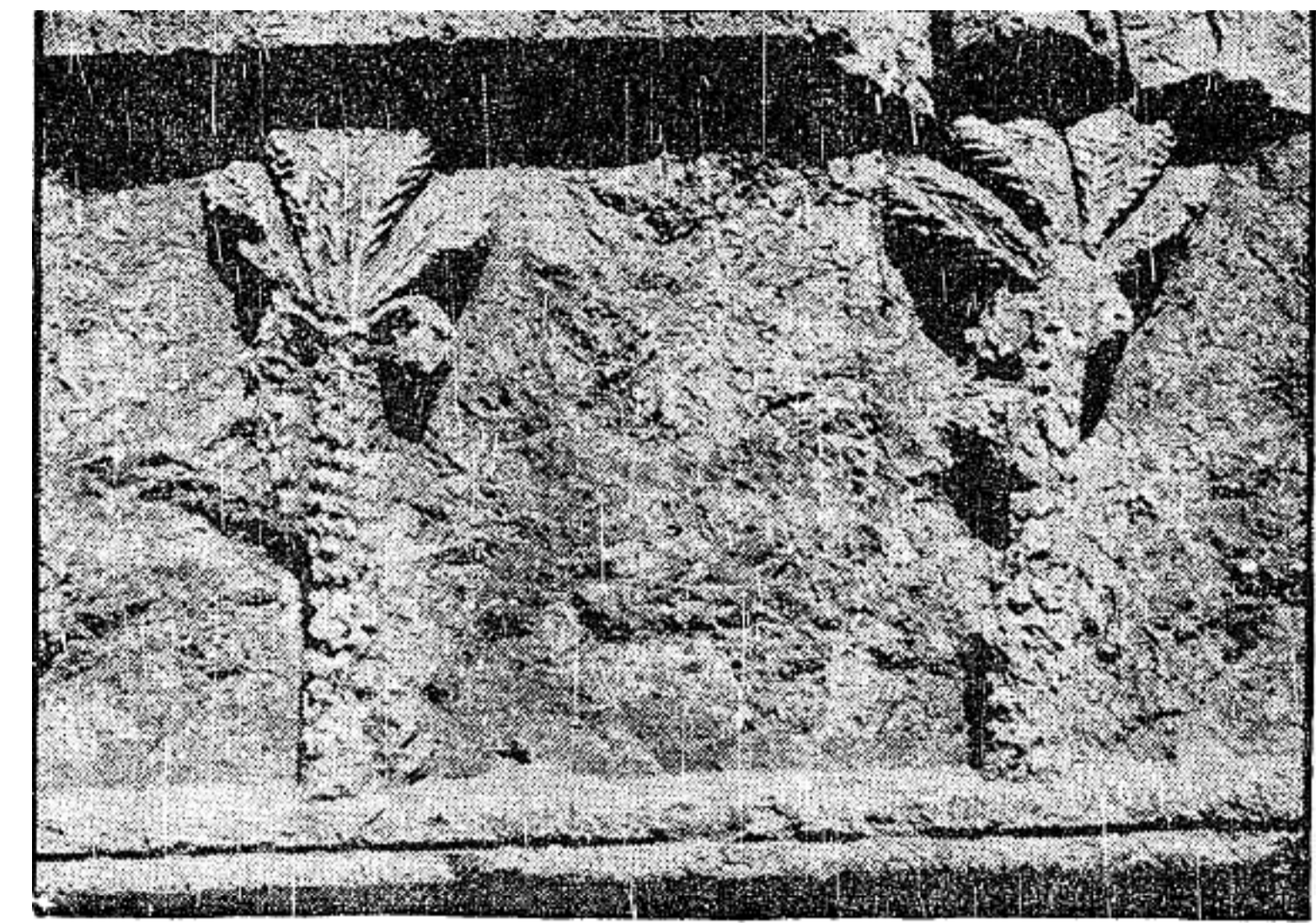
מאת צבי אילן

זקנים" וכי "לצעירים אין מתירים להרצות". לאחר מכן החלה התיכונות של צעירים וההתמרמרות פרצה החוצה. הנהלת החברה לח' קירת א"י נהגה בתבונה רבה ופצלה במהירות: היא נפגשה ביזמתה עם המתלוננים, הקשיבה לדבריהם ובעקבות הפגישה הוחלט מיד על הקמת חוג ארכיאולוגי, בחוג זה חברים ארכיאולוגים בעלי תואר מ.א. ומעלה. הוא מנוהל על ידי צעירים, ולצעירים רבים ניתנת בו רשות הדיבור. דומה שגם הקונגרס היה תולדה של

בראשית השבוע נערך בירושלים הקונגרס הארכיאולוגי הישראלי הראשון. זיכרון בו כמה עשרות ארכיאולוגים ישראלים וכן כמה ארכיאולוגים זרים, הפועלים בארץ. השתתפו בכינוס כל הארכיאולוגים המקצועיים בישראל, תלמידי ארץ-ישראל באוניברסיטאות, היסטוריונים וחוקרי מקרא ולשון. גוש נכבד בין 400 המשתתפים היוו כ-150 נאמני עתיקות, של אגף העתיקות ב"ו.האנטי" של אגף העתיקות

שפע חידושים

בקונגרס היו, כמובן, חידושים לא מעטים. טרודה דותן הירצתה לראשונה על בתי הקברות המצרי בדיר אליבלה (דבר) היה הראשון שהודיע על ממצאיו, זמן מה לפני הקונגרס; נחמיה צורי סיפר על הפירות בתל דלהמיה שליד הירדן, בקרבת אשדוד יעקב, שם שכנה לדעתו העיר המקראית לא-דבר; יגאל שילה דיבר על בית ארבעת המרחבים והעלה השערה שזהו

למעלה ולמטה: מעיטורי בית-הכנסת העתיק בכפר נחום

בכל קצת הארץ, המדווחים לאגף על כל תגלית אקראית ועל כל מעשה שוד, בתקווה שפקחי האגף יפיעו מהר ככל האפשר וימשיכו בטיפול. כיוון שהקונגרס נועד לה' יות כינוס מקצועי, חולקו בו ה' דינוים לשלוש סקציות, בהתאם לתקופות: א. תקופת האבן עד תקופת הברונזה התיכונה, ב. התקופה הכנענית המאוחרת וה' תקופת הישראליות. ג. החל בתקופת ההלניסטית ועד ימי הביניים, יזמו את הקונגרס החברה לחקירת א"י ועתיקותיה ואגף העתיקות והמוזיאונים במשרד החינוך וה' תרבות, והוא בא לתת אפשרות לארכיאולוגים להחליף דעות בינם לבין עצמם, להעלות תיאוריות ו' לשמוע תגובות של חברים למקצוע ושל בעלי מקצועות קרובים. עד כה שררה אי-שביעות רצון בין ארכיאולוגים רבים, בעיקר צעירי רים, על שקולם אינו נשמע דיו, גלי ההתמרמרות פרצו בכנס ל' ידיעת הארץ שנערך בצפת לפני כשנה ומחצה. מעט הארכיאולוגים שבאו לכינוס (רבים מוקירים רג' ליהם מכנסים אלה) טענו, כי שוב מחלקים כיבודי הרצאות ל'

היענות לרצונם של הארכיאולוגים עצמם, שבכינוסים הגויזלים דווקא הם ה"הולכים לאיבוד". אין לי ספק שבעקבות הקונגרס שוב תור' עלה לדיון השאלה, אם להזמין לכנסים הבאים את נאמני העתידות, ויהיו שיטענו בפסקנות, כי אין לעשות כן, לדעתי תהיה זו טעות אם לא יזמינום שוב. אמת, השתתפות המונית בכינוס מדעי מעוררת בעיות. יש גודש ומעט אישקט, וצריך להציג, להופיע, במקום לשוחח. אמת, כמה מה' נאמנים שהשתתפו בקונגרס וביקר' שו רשות-דיבור שאלו שאלות בסי' יות, ידועות לכל, או העלו סבי' רות שמקומן לא יכירן בכינוס כי זה. אך מאידך גיסא, ארכיאולוגיה אינה כשאר המדעים, וביחוד לא בישראל, שבה היא כמעט "מדע' להמונים", שאינו יכול להסתגר במגדל-שן. יש קשרי-גומלין הדוי' קים בין נאמני העתיקות והארכי' אולוגים. היכן יפגשו אם לא ב' כנסים ובקונגרסים המדעיים?

זמן קצר

לפי התכנית היה על כל מרצה בקונגרס לדבר כ-15 דקות וכזמן הזה הוקדש לדיון על נושא ההרצאה. עניין היחס שבין ההר' צאה לבין הדיון התעורר בחריפות כאשר פרופ' אהרוני חלק על דעו' תיו של פרופ' ידן, שהנאוא ב' הרצאה ארוכה. ידן טען שאין אפשרות להשיב על ההשגות ב' מסגרת זמן כה קצר. אחיזה טובה יתור של היו"ר במושכות היתה מונעת, אולי, היגררות לפולמוס לאינעים בין השניים, שאיננו נאה לבמה מדעית. דומה שעל המטינים את הקונגרס הבא יהיה לקבוע מסגרת זמן למשתתפים בדיון (ל' מוסל, חמש דקות), ולקבוע גם את אופי הדברים היכולים להיאמר ב' דיון. מכאן לבעיה הרבה יותר חריפה — חלק ניכר של המרצים דיברו על דברים ידועים, שאודותם הזמן כתבו והרצו לפני כן. בגלל חוסר הקצר שטעמד לרשותם בקונ' גרס, רק סיכמו, ואף לא הביאו את כל הראיות לדבריהם. דומני שלא זו צריכה להיות מטרת הקונגרס, אלא יש להקדיש כולו ל' חידו' ש' ש בתחום בעיות-היסוד של ה' מהקר הארכיאולוגי וההשלכות ה' היסטוריות שלו, תוך שמיעת דעתם של חוקרים אחרים. הגדיל לעשות חוקרי ארץ, שבעבודתם מאמרו ה' מקורי הופיעו כבר שני מאמרים הדנים בבעיות שהעלה ואילו הוא חזר ודיבר על תגליתו מלפני שנתי

הטיפוס של הביון הישראלי הקדום, שהורתו ולידתו כנראה פה, בארץ ישראל, נחמן אביגד קבע, לפי תוצאות חפירותיו ברובע היהודי, כי בתקופה האחרונה של ימי הבית הראשון התרחבה ירושלים גם על פני הגבעה המערבית, שם היו רובעי המכתש והמשנה, הנזכרים במקרא, וכי הללו הוקפו כנראה בחומה בימי חזקיהו, כאשר הגיעו מלך אשור סנחריב יצבאל, להכניע את יהודה בשנת 701 לפנה"ס; מרדכי גיחון סיכם את מחקריו על הגבול הדרומי המבוצר של הארץ, הוא ה"לימס פלשתינה", וישראל רול דיבר על מחקר אבני המיל והכבישים הרומיים בארץ, בין היל מרצים הזרים היה גם האב פייר בניאה, שהציע מקום חדש, קרוב יותר להר-הבית, לאיתור מצודת הבירה (אנטוניה), ולא במקום בו מציגים אותו עכשיו לתיירים, ב' סמוך למנזר "האחיות ציון", בווינה דולורוזו. סטיסלב לופרדה הציע, לאור חפירותיו, לתארך את זמן הקמת בית-הכנסת בכפר-נחום ל' מאה ה' לספירה. הצעה זו נדחת בצורה משכנעת על-ידי גרעון פרס' טר (בהיכרת החדשה של "קדמור' וילדבוק בגרסה כי המבנה הוקם בין סוף מאה ב' וראשית מאה ג' לספירה).

תמנע, המדיינים והכיבוש

אחת ההרצאות המעניינות בקוני' גרס היתה זו של פרופ' יוחנן אהרוני, שדיבר על "תמנע ומסורות הכיבוש". בחפירות שעשה ליד מרות הנחשת הקדומים של וצמנע גילה ד"ר בנר קותנבוב, מהמכון לארכיאולוגיה של אוניברסיטת ת"א, מקדש ובו שרידים רבים משני סוגים — חפצים מצריים, ובהם שמוט מלכים מצרים המאה ה' ועד המאה ה"ב, וכן שפע רב של חפצים, כולל קרמיקה מעור' טרת, שכמותה מצויה באזור המ' רוחק משם כ-175 ק"מ לכיוון דרום. זהו איזור בצפון הג'א, ב' הצייהאי ערב, בצירוף השני של מפרץ אילת. בסביבות מקום הקרוי קוריה נמצאו שם ארכיאולוגים הומד' זהה לחומר שנמצא במקדש תמנע, אם כי מתקופה קדומה קימעה. איזור צפון הג'א נחשב בדרך-כלל כארץ מדיין, ונתנו לנו הוכחה ברורה שמדיינים ישבו ופעלו, כי נראה, בכריית נחושת, בערבה ה' דרומית, בתמנע. פרופ' אהרוני מצביע על כך שבמקרא מופיעות שתי מסורות

מנוגדות על הקשרים והיחסים בין בני ישראל והמדיינים. בפרקים הראשונים של ספר שמות מסופר על משה שברח מפני פרעה לארץ מדין ומצא מקלט אצל יתרו כהן מדין, נשא את צפורה בתו לאשה והיה רועה את צאן יתרו. ברעותו את הצאן נולדו אליו אלהים במדבר, בהר האלהים. כאשר יצאו בני יש' ראל ממצרים בא יתרו כהן מדין אל מקום הנחיש ליד הר האלהים ויעץ למשה שימנה שופטים ושור' טועים לעם, כאן מתואר יתרו כידיד וכבעל-בית לבני ישראל. בספוי במדבר י, כ"ט, אף מסופר, שמשו בקש מאת חותנו המדייני שיהיה מורה דרך לבני ישראל במדבר, עד כאן המדיינים כפי שהנ מר פיעים באור המסורת האוהדת. ר' הנה כנגד זה, בתיאורי שהייתם של בני ישראל בעבני הירדן ה' מורחי, זמן מה לפני כניסתם לכני' ען, מתגלים המדיינים כצורריהם של ישראל. זקני מדיין הולכים יחד עם זקני מואב בשליחות בלק אל בלעם, לבקש ממנו שיקלל את ישראל. בפרשת בעל פעור זנו בני ישראל אחרי בנות מדיין (במד' נר כ"ה), ובאותו עניין אף באה מצוה מפורשת שציוה האלוהים את משה: צורר את המדיינים, כי צוירים הם לכם. לאחר מכן מסופר על מלחמת-ינקם של בני ישראל במדיינים, שבה נהרגו חמשת מלכי מדיין ובלעם בן בעור.

הפרשנות המקראית קובעת, שה' כתובים המדברים בשבח יתרו שיי' כים למקור היהויסטי, ואילו הסיפורים על חלקם של המדיינים ב' פרשות בלעם ובעל פעור שייכים למקור הכהני המאוחר, ומשקפים את האיבה לשוטים המדיינים, שהיו פושטים על הישובים בארץ ישראל, בתקופה יותר מאוחרת.

רקע היסטורי

אהרוני סבור שהפרשה מעוגנת במציאות של זמנה ולאור הפירות מקדשי תמנע כך הוא מפרש את המסורות המנוגדות: במאה ה"ד, עוד לפני קום ממלכת אדום, שראשיתה בתקופה יותר מאוחרת — כפי שתתברר מסקריו של גלסון גליק — נאחזו המדיינים בעבר הירדן המזרחי. באותה תקופה היו היחסים עם מדיין טובים, ואחת מרשימות התחנות של גודרי בני ישראל במדבר שייכת לתקופה זו. המסורת השניה שייכת כבר למאה ה"ג לפני הספירה, כשקמו כבר ממלכות עבר הירדן, והמדיינים כבר פעלו עמם כנגד בני ישראל, את דעה זו מחזקת, לדעת אהרוני, את התיאוריה בדבר ההתנהלות בארץ שנערכה בגל'ם, ולא בגל אחד, כמתואר בספר יהושע. הוכחה אר' כיאולוגית להשערה על התיישבות הגל הקדום, במאה ה"ד, מוצא אהרוני בחפירות ה' רדנה שמצפון לרמאללה, אותה הוא מזהה עם עטרת-אדר המקראית. ישוב זה נר' סד וחרב בתקופת השופטים, ונר' אה כי אנשיו, כמשפחות אחרות שעליהן אפשר ללמוד במקרא, נעו צפונה, ונרשמות אחרי-כך בין משי פחות שבטים בצפון, כמו שבט אשר. אולי היה זה אחד הבטיסים להתנחלות הגל הקדום, שרקע תור' בני קשור, אולי, במלחמת השי' בטים כשבט בנימין (מעשה פילגש בנבעת), פרופ' אהרוני דן בבעיה מכמה צדדים, העלה רעיונות נר' עזים, תוך ביטול כמה תיאוריות מקובלות. אין תימה שעל דבריו מתחו ביקורת חריפה כמה ממשתתי פי הדיון. היו שטענו כי הוא מר' חיק-לכת בחריגה מהנתונים האר' כיאולוגיים המקובלים וכי אומץ רעיונותיו יחייב רזויזיה בשיטת תיאורך החריטים ובחינה פאליאוגר' פית של הפרוטו-כנענית. היו שטי' ענו, כי הוא מקדים את המאורעות במאה-מאתיים שנה, ועוד רעור, פרופ' אהרוני לא נבהל ממבקריו. דומה שהיטה לתגובה כזו, הוא אמר שארכיאולוגים אינם מוציאים לעתים, מסקנות היסטוריות מתגליות תיחה, וצריך לעשות זאת, אף אם מחייב הדבר שבירת סכימות קיי' מות. אין לי ספק שהדיו של וי' כות זה שד' יישמענו, ועוד יכתבו עליו לא-מעט.

הזכרנו במירוטימה רק הרצאה אחת, שכה רבים עורררה. כיוון שעשרות חוקרים נשאו הרצאות בקונגרס, אפשר לשער עד כמה היפרה הכנס את המחקר ההיסטורי והארכיאולוגי של הארץ. הדיו עוד יישמעו ודאי לכשיופיעו הדברים בדפוס, כמהוכנן, והם יוסיפו להר' הד מן הסתם עד הקונגרס הבא, בשנה הבאה.